

David Senesh

Levinsky College of Education,
Tel Aviv, Izrael
david.senesh@gmail.com

A PÁRBESZÉD HELYREÁLLÍTÁSA A KONFLIKTUS DISKURZUSBAN¹

Az ellenségek közötti diskurzust az öngazolást szolgáló hasítások és a projekciók jellemzik, amelyek aztán az ellenségeskedés és agresszió további forrásaivá válnak. Az öngazoló torzítások, a tudatlanság, és a szegregáció hosszú időre a kiinduló pozícióikhoz láncolhatják a feleket, vagy akár az erőszak további fokozódásához vezethetnek, aminek tragikus árát mindenki egyformán megfizeti. A többértelműséggel szembeni intolerancia és az érdekezérelt öngazolás eleve túláltalánosításokhoz, előítéletekhez, sztereotípiákhoz és bűnbakképzéshez vezetnek. Az egyén vagy a csoport identitása kialakulásának folyamatában is megfigyelhetjük ezt a jelenséget, a negatív vonások elhárításának kezdeti és meglehetősen primitív kísérletét, a másokra vagy másokba történő projekciót. A hasítás feloldása érdekében, továbbá azért, hogy helyreálljon és integrálódjon az emberi kapcsolatok komplex képzete, amely egyszerre tartalmazza a jót és a rosszat, szükség van arra, hogy az ellenfelek ismerjék fel és ismerjék el egymás összes pozitív és negatív vonását. A cikkben ennek a fejlődési folyamatnak két nagyon különböző példáját mutatom be.

Az ellenségek közötti diskurzust az öngazolást szolgáló hasítások és a projekciók jellemzik, amelyek aztán az ellenségeskedés és agresszió további forrásaivá válnak. Tekintet nélkül a különböző viszályok történelmi és szociológiai eredetére, a konfliktusok olyan folyamatok által jönnek létre és erősödnek fel, amelyek – legalábbis rövid távon – mindkét félnek előnyösnek tűnhetnek. A felek általában igyekeznek a legoptimálisabb eredményt elérni, és gyakran az irreális „mindent vagy semmit” elvet alkalmazzák. Megtörténhet, hogy ilyenkor az egyének, de még nagyobb csoportok is reménytelenül ellenséges álláspontok foglyaivá válnak. Amikor elutasítják a tárgyalást a konfliktus hatékony kezeléséről vagy megoldásáról, akár arra is hajlandóknak mutatkozhatnak, hogy rettenetes árat fizessenek emberéletben és anyagiakban egyaránt, esetleg jólétüket is feláldozzák. Sajnos az öngazoló torzítások, a tudatlanság és a szegregáció túlságosan is hosszú időre a kiinduló pozícióikhoz láncolhatják a feleket, vagy akár az erőszak további fokozódásához vezethetnek, aminek tragikus árát mindenki egyformán megfizeti.

A többértelműséggel szembeni intolerancia és az érdekezérelt öngazolás eleve túláltalánosításokhoz, előítéletekhez, sztereotípiákhoz és bűnbakképzéshez vezetnek. Ezek a folyamatok – amelyek a negatív tulajdonságokkal felruházott csoportokat marginalizálják és ellehetetlenítik – azonban kedvezőek az uralkodó csoport számára. Növelik az uralkodó csoport világszemléletével és érdekeivel való azonosulást, valamint a kohéziót. Erősítik továbbá a csoporttal való identifikációt, és hozzájárulnak státusa megszilárdulásához. A többségi uralkodó csoport jól körülírt

¹ A helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos, kanadai öslakosok között végzett kutatás alapján, a Canadian Studies in Israel (Research, 2003, FEP 2006) ösztöndíjak támogatásával.

értékeihez és viselkedéséhez való igazodásukkal az emberek megfosztják magukat individualitásuktól, és azt az egyformaság hamis tudatával cserélik fel.

Az egyén vagy a csoport identitása kialakulásának folyamatában is megfigyelhetjük ezt a jelenséget. A kétéves, „nem-nem korszakban” lévő kisgyerekek is a tagadással határozzák meg önmagukat először, elhatárolva magukat mindenki mástól. Az érett személyiség kialakulása azonban sokkal tovább tart. Erikson (1954/2002) pszichoszociális fejlődésmélete szerint a serdülőkorra jellemző az identitás bonyolult, néha viharos kialakulásának kezdete, és ez a folyamat aztán a fiatal felnőttkorig eltart. Ekkor ismételten megfigyelhetjük az előző nemzedékekkel való összeütközést és a lázadást, aminek célja a formálódó személyiség megkülönböztetése másoktól. Ráadásul ahhoz, hogy az identitás új mintái megjelenhessenek, időnként szükségessé válik a korábbi identitástól való eltávolodás, annak elhagyása vagy akár lerombolása is.

A korai gyerekkorban a negatív vonások elhárításának kezdeti és meglehetősen primitív kísérlete a másokra vagy másokba történő projekció. A személyiség kialakulásában ezt a szakaszt Melanie Klein (1946) „paranoid-skizoid pozíciónak” nevezi. Bion (1961) szerint pedig a csoport kialakulásának kezdeti szakaszára jellemző, hogy a tagok a paranoid „harcolj vagy menekülj” elvet alkalmazzák. Ezekben a működésmódokban közös az, hogy a pszichológiai tér a „teljesen jóra” (én) és a „teljesen rosszra” (mások) hasítódik, és ennek mindkét esetben tárgyirigység és üldözésszerű szorongás az eredménye. Tehát az egyén-, és a csoportfejlődés első fázisaiban hasonlóan történik a szorongás elhárítása, továbbá az is, hogy az önmagunkról kialakított teljességgel pozitív képet úgy teremtjük meg, hogy másokat leértékelünk, és rosszindulattal ruházunk fel.

A hasítás feloldása érdekében, továbbá azért, hogy helyreálljon és integrálódjon az emberi kapcsolatok komplex képzete, amely egyszerre tartalmazza a jót és a rosszat, szükség van arra, hogy az ellenfelek ismerjék fel és ismerjék el egymás összes pozitív és negatív vonását. Ehhez mindkét félnek keresztül kell mennie a „gyász” folyamatán, feladva a nagyszerűség, a mindenhatóság vagy éppen az örök áldozat erkölcsi pozíciójának elkeseredett védelmét. Melanie Klein (1946) következő „depresszív pozíciójában” mindazon – gyakran tudatalatti és többnyire negatív – vonások elismerése és visszakövetelése történik, amelyek korábban másokra projektálódtak. Ez nehéz és nyomasztó lehet, de csak így integrálhatjuk hitelesen saját énünk leszakított részeit és alakíthatunk ki életképes kapcsolatokat másokkal.

A következőkben ennek a fejlődési folyamatnak két nagyon különböző példáját mutatom be, amelyhez a végén egy személyes történetet is hozzáteszek. Az első eset egy izraeli gimnazista diákcsoportjában történt, akik éppen egy lengyelországi útra készültek, hogy a „Lelkiismeret Útja” program keretében egykori koncentrációs táborokat keressenek fel. A második példa egy izraeli–palesztin párbeszéd csoportból származik, ahol a csoportot megosztó határvonalakat az egyik résztvevő egy pillanatra átlépte, és ez az egész csoportot előre vitte. Mindkét példa arról szól, hogy az eredményes nevelési és politikai folyamat elősegítheti a kölcsönös, jobb

megértést, mérsékelheti az ellenségességet, és közelebb viheti a csoportot célja eléréséhez, vagyis a konfliktusok kezeléséhez és megoldásához. Miközben a csoport egy adott konfliktus megoldásával foglalkozik, képessé válhat arra, hogy felismerje alapvető hiányosságait, helyreállítsa saját kohézióját, és a helyzet jó és rossz vonásait egyaránt tartalmazó képet alakítson ki.

AZ ELSŐ ESET

Elterjedt gyakorlat Izraelben, hogy a 11–12 osztályosok lengyelországi útra mennek, hogy felkeressék az egykori koncentrációs táborokat a „Lelkiismeret Útja” keretében, és így elmélyítsék a holokausztról szerzett történelmi ismereteiket. Erre az érzelmileg megterhelő utazásra szokás úgy tekinteni, mint az izraeli társadalom beavatási rítusára. Ugyanakkor az utazás hatására – melléktermékként – feléledhetnek a nacionalista érzelmek, a „mások” iránti harag, legyenek azok neonácik, általában a nem-zsidók vagy az arabok. A holokauszt borzalmaival való szembesülésre készülve, az iskola vezetése példás magatartást követel meg a diákoktól. A holokauszt túlélőinek leszármazottaiként teljességgel elfogadhatatlannak tartják azt a gondolatot, hogy saját csoportjukon belül is felütheti fejét az önteltség, a csalárdság vagy erőszak. Pedig ennek elfogadása kitűnő nevelési alkalmat kínálna olyan holokauszttal kapcsolatos emberi problémák megvitatására, amelyeket általában csak az elkövetőkre vetítenek ki, akiket gyakran dehumanizálva mutatnak be.

Az indulás előestéjén az egyik diákról kiderült, hogy egy gyermek megcsínyt követett el. A diák csak akkor vállalta el a tettét, amikor az igazgató azzal fenyegetőzött, hogy ha nem találják meg az elkövetőt, akkor lefűjja az egész utazást. A csoport nyomására ő végül beismerte, hogy ő tette a tanári asztalra a szemétként talált száraz cipót a provokáló „bon appetite” felirattal. A szabályok megsértésére hivatkozva őt azonnal kizárták a csoportból, ami később elhamarkodott döntésnek bizonyult.

Azzal, hogy a szerencsétlen diákot gonosznak és tiszteletlennek kiáltották ki, viselkedését nem lehetett többé annak tekinteni, ami valójában volt: egy tudatalatti kísérlet arra, hogy megfoghatóvá tegye az ismeretlent. Az érzelmileg megterhelő utazás közeledtével kifejezte az egész csoport szorongását, mégpedig egy – rosszul elsült – tréfával próbálta oldani a feszültséget. Ezzel azonban megsértette a tanárt, nevetségessé téve őt az osztály előtt, ráadásul felrúgta a hivatalos szabályokat is. Ugyanakkor a tett szimbolikusan kifejezte a diák tudatalatti vágyát is, hogy egy falat kenyert adjon az éhezőknek. Azzal, hogy az igazgató nyomás alá helyezte a csoportot, hogy adják ki a tettet, a holokauszt idején megtörtént hasonló árulások emlékéét idézte. Mindent összevetve, ez a tett úgy is értelmezhető lett volna, mint azoknak az érzelmi problémáknak a kifejeződése, amelyeket a csoportnak a holokauszt borzalmaiba vezető utazása váltott ki, hiszen olyan nehéz témákkal kellett birkóznuk, mint az éhezés, engedelmesség, félelem és lojalitás. Ha az igazgató és a tanárok felismerték volna a kialakult válságban rejlő hatalmas értéket, akkor még akár

úgy is elérhették volna nevelési céljukat, hogy sort sem kerítenek a Lelkiismeret Útjára. Sajnos, elszalasztották ezt a lehetőséget, a csoport vegyes érzelmekkel kelt útra az otthon maradt diák nélkül. Ő az induláskor átadott a barátainak és a tanároknak egy maga sütötte süteményt, a megbékülés nagylelkű gesztusaként. Némi tanulsága talán mégis csak lett a történeteknek...

Visszatekintve, ezt a szerencsétlen döntést elkerülhették volna, ha a szokásos fegyelmezési procedúra helyett a „helyreállítás” módszerét alkalmazzák, ez az összes résztvevő számára pedagógiai előnyökkel járt volna. Felismerhették volna a jót és a rosszat saját csoportjukon belül, és pedagógiailag hasznos módon nézhetek volna szembe saját viselkedésük következményeivel. Adva volt egy viszonyrendszerüket érintő válság, amelynek segítségével mélyebb betekintést és jobb megértést nyerhettek volna azoknak a kegyetlenségeknek a történetébe, amelyekkel éppen szembeülni készültek.

A MÁSODIK ESET

A második példában, amely egy politikai párbeszédet folytató csoportban történt, kiderült, hogy az empatikus odafigyeléssel és az együttérzéssel mindkét fél emberesebbé válhatott és így azonosulhatott egymással. A palesztin–izraeli tárgyaló csoport tagjaként megfigyeltem, hogy a csoportkohézió megteremtése érdekében a csoportok tagjai egyrészt az izraeli megszállás és elnyomás kellemetlen tényeit, másrészt a palesztin terrorizmust azoknak a szélsőségeseknek tulajdonították, akiknek nem voltak képviselőik a csoportban. Ez nyilvánvalóan egy elhárító mechanizmus volt az egész csoport részéről, amelyet azért alkalmazott, hogy kikerülhesse a robbanásveszélyes témákat, amelyek különben magának a csoportnak a széteséséhez vezetett volna.

Egyik alkalommal a csoport egyik izraeli nőtagja közvetve felvetett egy meglehetősen veszélyes témát, amikor az izraeli hadseregben szolgáló vőlegényéről beszélt. Az elnyomásról beszélt, ahogy az a hétköznapijokban, a családjukban megjelenik, és odáig ment, hogy elmondta, kétségei támadtak, hogy van-e jövője közös családi köteléküknek. Egy idősebb palesztin asszony (aki egyébként családtanácsadóval foglalkozott) részvétellel nézett rá és így szólt: „Kedves fiatal hölgyem, könyörögve kérem magától, hogy előbb tisztázza a hatalmi viszonyokat maga és a jövőbeni férje között, mielőtt a népeink közötti béke megteremtésével próbálkozik...”

Ez a rendkívül váratlan és határozott megjegyzés mindnyájunkra nagy hatással volt. Egyszerre úgy tűnt, hogy a szeretet és a törődés felülkerekedett a politikai haragon, és az elnyomottak képviselője helyezkedett a gondoskodó pozíciójába az elnyomóval szemben. A csoport hirtelen meghaladta a politikai megosztottság szokásos határait és megteremtette a közös emberinek a tudatát. Ettől a pillanattól kezdve ebben a csoportban a konfliktusról folytatott beszélgetés már nem a politikai jelszavakból és az idealizmus elvont fogalmaiból állt, hanem a fal mindkét oldalán előforduló valódi élethelyzetekről. Ez a felrázó megjegyzés a csoporton belü-

li érési folyamatnak volt köszönhető, ekkor érkeztek el közösen a *depresszív pozícióba*, és kiderült, hogy az igazság nem található kizárólagosan a fal egyik vagy másik oldalán sem. Ez hozzásegítette a csoportot ahhoz, hogy a jobb megoldások keresése érdekében jobban odafigyeljen a politikai helyzet összetettségére.

Ez a két példa – még ha látszólag eltérnek is egymástól – bizonyítják a beszélgetés helyreállító hatalmát a politikai konfliktusokban. Talán levonhatjuk azt a következtetést, hogy ha megszabadulunk az előítéletekben és sztereotípiákban megtestesülő korábbi projekcióktól és túláltalánosításoktól, akkor a társadalom toleránsabbá válhat.

Ezen a ponton meg szeretném mutatni, hogy miként lehet ízekre szedni a végtelen rosszakaratot valami újnak a felépítése érdekében. Az alábbiakban röviden elmondanám a néhai nagynéném, az Izraelben nemzeti hősként tisztelt Szenes Hanna történetét. A második világháború vége felé érkezett Magyarországra, hogy a nácik által kiirtásra ítélt zsidókat menekítsen ki az országból.

Hanna, Szenes Béla, a neves magyar drámaíró lányaként egy jómódú asszimilált zsidó családba született. Amikor az antiszemitizmus növekvő áradata elérte Magyarországot a második világháború előestéjén, Hanna a brit fennhatóság alatt álló Palesztinába ment. A háború vége felé, amikor az európai zsidóság kiirtásának nagyságrendje kezdett nyilvánosságra kerülni, a brit hadsereg önkéntes ejtőernyősének jelentkezett a még megmaradt magyar zsidók mentésére.

Át is lépte a határt nem sokkal a Magyarország német megszállása utáni napokban, amikor megkezdődött a zsidók elpusztítása. Szerencsétlenségére azonnal elfogták és egy magyar bíróság hazaárulás vádjával halálra ítélte. Ő még a szörnyű kihallgatások és kínzások után is különbséget tudott tenni azok között, akik elárulták Magyarországot és együttműködtek a nácikkal, és azok között, akiket elárultak és áldozatukká tettek. Pere idején emberként, honfitársaiként szólt a bírákhoz, igazságérzetükre hivatkozott és fejükre olvasta, hogy a nácikkal való együttműködésükkel elárulták a többi magyar embert. Ezzel újrarajzolta a választóvonalat a jó és a rossz között. Az embereket erkölcsi döntésük és nem nemzeti vagy vallási hovatartozásuk szerint sorolta be egyik vagy másik kategóriába. Ez tette lehetővé félvszázaddal később a magyar kormány számára, hogy végre elismerje bátorságát, annak ellenére, hogy formálisan az ország akkori ellenségéhez tartozott. Többé már nem árulónak, hanem nemzeti hősnak tartják. Azzal, amilyen hősieken bánt bírái-val, utat nyitott ahhoz, hogy nemzeti hőssé váljon.

Elmondhatjuk tehát, hogy a jó és a rossz egyetemes mércéjét nem homályosíthatják el a politikai és kulturális szűrők. Amikor az emberek tisztán látnak, akkor felül tudnak emelkedni regionális viszályokon és múlandó törésvonalakon, és bár hangozzék naivnak, egy jobb világot építhetnek.

(Fóti Tamás fordítása)

IRODALOM

BION, W. R. (1961): *Experiences in Groups*. London: Tavistock

ERIKSON, E. E. (1954/2002): *Gyermekkor és társadalom*. Osiris Kiadó, Budapest

KLEIN, M. (1946): Notes on some schizoid mechanisms. In: *Envy and Gratitude and Other Works, 1946–1963*, The Free Press, New York, 1–24.

RESTORING DIALOGUE IN CONFLICT DISCOURSE

(SUMMARY)

Discourse among adversaries is characterized by splits and projections that serve self justification and fuel further hostility and aggression. Ignorance and segregation may fixate the parties in their initial positions, or even lead to violent escalation in search of a forced solution. Intolerance to ambiguity and self-serving justifications result in the formation of a priori overgeneralizations, prejudice, stereotyping and scapegoating. Such ordeal might be also conceptualized dynamically and developmentally on both individual and group levels as a rather primitive attempt to ward off negative aspects of oneself by projecting them unto or into the other. In order to defuse the split and accept the complexity of human relationships that are both good and bad, it is imperative for the adversaries to get to know and recognize the full range of positive and negative aspects of one another. In this presentation I describe this process of maturation in two very different examples.